

УДК 347.168

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ НОТАРІУСІВ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ TRAINING NOTARY OFFICES: A COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

Чижмар К.І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
директор Департаменту нотаріату, банкрутства та функціонування
центрального засвідчувального органу Міністерства юстиції України

Дослідження присвячене окремим питанням вдосконалення діяльності нотаріусів в Україні. Звертається увага на різні аспекти підвищення кваліфікації нотаріусів. Автор досліджує міжнародний досвід щодо цих питань.

Ключові слова: нотаріат, нотаріус, підвищення кваліфікації, освітні центри.

Исследование посвящено отдельным вопросам совершенствования деятельности нотариусов в Украине. Обращается внимание на различные аспекты повышения квалификации нотариусов. Автор исследует международный опыт по этим вопросам.

Ключевые слова: нотариат, нотариус, повышения квалификации, образовательные центры.

The study focused on the specific issue of improving the activities of notaries in Ukraine. Attention is paid to various aspects of training notaries. The author examines the international experience on these issues.

Key words: notaries, notary, training and educational centers.

Постановка проблеми. Право кожного на отримання правової допомоги є основоположним та гарантованим Конституцією України правом, яке забезпечується як через систему державних органів, так і через систему інституцій, яких держава в законодавчому порядку наділяє відповідними повноваженнями. Сьогодні в ролі важливого правового інституту нотаріат утверджується як інституція, основним завданням якої у встановлених законом межах щодо вчинення нотаріальних дій є забезпечення реалізації такого права [1].

У правовій системі нотаріат відіграє значну роль як орган безспірної цивільної юрисдикції та превентивного правосуддя. Латинський вислів «*consensus facit ius*», що означає «згода творить право» (тобто сторони шляхом згоди самі створюють для себе право), підкреслює вагомість нотаріальної діяльності, в межах якої така згода сторін формулюється й оформлюється в нотаріальних актах, що мають доказову силу та публічне визнання [8].

Нотаріат належить до тих цінностей, які без перебільшення можна віднести до надбання світової культури. Відходили в історію стародавній країни, зароджувались нові держави, змінювались політичні режими та національні правові традиції. Однак інститут «підсилення (укріплення) прав» пройшов шлях від первинних форм фіксації фактів до сучасної, визна-

ної апробуванням віків форми забезпечення цивільного обороту, охорони й захисту цивільних прав та інтересів як фізичних, так і юридичних осіб, а також утвердився як активний елемент національних і міжнародних правових систем. Багатомірове застосування інституту нотаріату в усіх проявах – яскраве підтвердження значення та необхідності подальшого його функціонування й удосконалення [1].

При цьому питання вдосконалення системи підвищення кваліфікації в Україні є одним з основних напрямків реформування держави, яке здійснюється з урахуванням міжнародного досвіду та відповідно до чітко визначених стандартів, адаптованих до європейських [2, с. 136].

Ефективність роботи нотаріату як системи органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені законом, із метою надання їм юридичної вірогідності, значною мірою залежить від підбору кадрів, які не лише фахово, але й світоглядно підготовлені до професійно-компетентної, творчої роботи. Адже недостатній рівень професійних знань, практичних умінь та навичок державних і приватних нотаріусів, державних нотаріусів архівів, інших посадових осіб, які уповноважені вчиняти нотаріальні дії, а також осіб, які забезпечують нотаріальну ді-

яльність (консультантів, помічників), лише частково компенсується шляхом навчання в закладах системи підвищення кваліфікації [3, с. 301]. Хоча необхідно врахувати й наявну протягом останніх років позитивну динаміку зазначених вище осіб, які підвищили свою кваліфікацію за різними формами навчання [2, с. 136].

Проблематику удосконалення та реформування чинного законодавства про нотаріат розглядали такі науковці: А. Єрух, Р. Кочер'янець, Н. Полтавська, Л. Радзівська, С. Пасічник, В. Черниш, В. Кузнєцов, О. Ромоновська, С. Фурса, Є. Фурса, А. Полешко, В. Аргунов, В. Баранкова, Н. Авдеєнко, Л. Павлова, Л. Лесницька, І. Медведєв та інші. Проте зважаючи на негативну ситуацію, що склалася сьогодні в системі правового регулювання підвищення кваліфікації нотаріусів, відповідні питання реформування законодавства про нотаріат, його перегляд, скасування є досить актуальними і потребують додаткового вивчення та аналізу.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на організаційну та функціональну схожість нотаріатів «латинського типу» в зарубіжних країнах, їх побудова та діяльність залишаються справою суто національною, заснованою на укорінених у правовій культурі традиціях. Тому говорячи про певні стандарти, слід наголошувати на усталеному наборі так званих «позитивних практик» (*англ. – good practices*), найбільш часто використовуваних у різних країнах під час організації освітнього процесу для цієї професійної групи осіб [4, с. 1]. На сьогодні можна виділити певні мінімальні стандарти, про які далі зазначимо докладніше.

1) *Обов'язок постійного підвищення професійної кваліфікації.* Полягає в періодичному виконанні легального обов'язку підвищення кваліфікації нотаріусами та співробітниками нотаріальних контор. Подібний підхід є загальним для законодавства більшості країн Східної і Західної Європи.

Звертаємо також увагу, що обов'язок підвищення кваліфікації закріплений в якості одного із принципів на наднаціональному рівні в Європейському кодексі нотаріальної етики (п. 2.8), який прямо вказує на те, що нотаріус зобов'язаний підтримувати в належному стані рівень своїх знань як у правовому, так і технічному сенсі, а також повинен контролювати та сприяти вдосконаленню професійного рівня своїх співробітників [5]. При цьому основні відмінності стосуються обсягу та періодичності участі нотаріусів в освітніх заходах. Відзначимо, що ряд країн не лише встановлюють позитивний обов'язок для нотаріусів підвищувати свою кваліфікацію, але й передбачають заходи відповідальності за його невиконання [9]. Ці заходи відповідальності в усіх випадках носять дисциплінарний характер – від догани до тимчасового призупинення нотаріальної діяльності і навіть позбавлення статусу. Поширений характер носять також різноманітні заходи контролю за рівнем професійної підготовки: регулярна переатестація, фінальні випробування – тести, іспити тощо. Крім того, в останні роки великої популярності набула так

звана бальна система, за якої нотаріусу за участь у різних заходах із підвищення кваліфікації (курсах, семінарах, круглих столах, конференціях тощо) нотаріальними палатами нараховуються бали [4, с. 2].

Таким чином, на наш погляд, в Україні потрібне затвердження єдиної програми, як і, власне, проведення курсів, що має проходити під егідою Міністерства юстиції України за активної участі Нотаріальної палати України. Загальновідомо, що висококваліфікованих фахівців у галузі професійного нотаріального права в необхідній кількості в одному регіоні не достатньо, щоб забезпечити якісний рівень курсів. Навіть у країнах Європи таких фахівців одиниці. Вони курсують між країнами, забезпечуючи якісне навчання нотаріусів із певного кола питань програми [6, с. 23]. Так може бути влаштована перепідготовка і в Україні. При цьому Міністерство юстиції України затверджує коло питань програми і перелік лекторів, що забезпечують навчання за ними. І ця група викладачів може проводити перепідготовку нотаріусів за затвердженим графіком у різних регіонах нашої країни.

2) *Участь колективних нотаріальних органів в організації та проведенні заходів із підвищення професійної кваліфікації.* Цей стандарт найбільш поширений і загальноновизнаний. Європейський кодекс нотаріальної етики вимагає, щоб європейські нотаріати створювали інфраструктуру для підвищення професійної кваліфікації, зокрема, у сфері використання нових технологій (п. 2.8) [5]. Якісне та змістовне наповнення програм підвищення кваліфікації матеріалом не можливе без занурення в нотаріальну практику, її узагальнення та виділення найбільш важливих і дискусійних питань. Як стверджує І. Медведєв, визначення того, що і в якому обсязі подавати аудиторії – це першочергове питання, яке заздалегідь вирішується в кожній країні шляхом обговорення та узгодження між колективними органами нотаріату та існуючими освітніми центрами [4, с. 2]. Практично орієнтована та додаткова освіта, підвищення кваліфікації має бути достатньо гнучким і змінним у часі, проте навряд чи можлива її стандартизація на загальнодержавному рівні. Водночас створення та підтримка освітньої інфраструктури вимагає фінансової, а також відповідної організаційної участі колективних органів нотаріату.

3) *Активний розвиток спеціалізованих освітніх центрів.* На сьогоднішній день приблизно однаковим успіхом користуються дві моделі підвищення кваліфікації: на базі юридичних вищих навчальних закладів із виділенням спеціалізованих підрозділів (департаментів, кафедр, інститутів тощо) та шляхом розвитку автономних освітніх установ при колективних органах нотаріату. У кожній моделі є свої переваги та недоліки, проте, як правило, вибір у кожній державі робиться виходячи з утилітарних міркувань (економічної обґрунтованості, необхідності ліцензування або отримання дозволу на діяльність, наявності кваліфікованих кадрів) [4, с. 2]. Наприклад, щодо сучасної вузівської моделі її прихильники вказують, що побудова юридичної освіти за двома рівнями сис-

темою «бакалавр – магістр» створює передумови для ще більшої спеціалізації і гнучкості підрозділів, що забезпечують підготовку магістрів [7, с. 21], а отже – робить зручним їх використання для цілей підвищення кваліфікації.

Усе більшої популярності набувають спільні з іншими юридичними професіями науково-практичні заходи. Найбільш часто проводяться спільні заходи з адвокатами, суддями та реєстраторами¹. Крім того, в Європейському союзі все більшої популярності набувають міжнародні освітні програми підвищення кваліфікації, наприклад, Європейська нотаріальна академія (Валенсія, Іспанія) або Європейський центр нотаріальних досліджень і програм [9]. Перша орієнтована більше на розвиток нотаріусів (організація професії, професійний контроль і дисципліна, права та обов'язки нотаріуса тощо). Друга орієнтована на транскордонну тематику та підготовлену аудиторію (міжнародне оподаткування під час спадкування, теорія і практика європейського ТОВ, задоволення кредиторів за рахунок звернення стягнення на заставлене майно) [4, с. 3].

4) *Підтримання універсальної компетенції нотаріусів*. На відміну від інших юридичних професій, для нотаріуса спеціалізація в переважній більшості країн латинського нотаріату допускається лише в незначних межах і, як правило, носить неформальний характер (хтось краще робить застави, а хтось веде спадщину або забезпечує бездоганну податкову оптимізацію тощо) [1]. Необхідний рівень спеціалізації нотаріальної діяльності забезпечується, де це можливо, спеціальними програмами підготовки, орієнтованими на співробітників нотаріальних контор – помічників і фахівців, які у великих конторах у міських агломераціях можуть спеціалізуватися на окремих видах нотаріальних дій (спадщина та сімейне право, корпоративне право, нерухомість, юридичні факти)². Значний інтерес у зарубіжних країнах викликає набуття нотаріусами нових, додаткових компетенцій, звідси і спеціальні курси із психології, техніки ведення переговорів, медіації, корпоративного й довірчого управління, інвестицій тощо [9] Всюди в Європейських країнах представлені напрямки, пов'язані із заволодінням нотаріусом новими інформаційними технологіями, що забезпечують якісний рівень взаємодії з органами державної влади, в тому числі й у рамках електронного уряду [4, с. 4].

5) *Використання новітніх освітніх технологій під час підвищення кваліфікації нотаріусів*. Серед цих технологій найбільш розповсюдженими, на наш

погляд, є дистанційні курси онлайн, e-learning, law case, бізнес ігри, короткострокові стажування в інших юристів (нотаріус в адвоката, судді, реєстратора й навпаки). У будь-якому разі слід зауважити, що утримати на сьогоднішній день увагу, а отже й інтерес професійної аудиторії лише на основі лекційного матеріалу, якими б талантами не володів лектор, представляється для більшості наших закордонних колег нездійсненним завданням. У цьому сенсі вони дуже прагматично розглядають передані ними знання та вміння в якості специфічного товару, для якого форма подачі матеріалу має таке ж, якщо не важливіше, значення, як упаковка для товару. Останній, безумовно, повинен бути бездоганної якості [4, с. 5].

б) *Самопідготовка*. Особисті та ділові якості, необхідні для якісного виконання роботи нотаріуса, важливо систематично підтримувати. У цьому випадку не обійтись без постійної «зарядки» розуму. Нотаріусу важливо пам'ятати, що найвишуканішим заняттям людини є тренування м'язів. Ніякі курси не зможуть компенсувати згаяне, якщо немає бажання самостійно читати й насолоджуватися прочитаним, у тому числі художньою літературою. Так, якщо нотаріус не прочитав усього А. Чехова, то він повинен знати хоча б художній образ нотаріуса, створений цим письменником у романі «Від нічого робити» (подібними є й твори О. де Бальзака «Нотаріус», Ж. Сименона «Нотаріус із Шатонефа» та інші).

Висновки. Таким чином, як бачимо, підвищення кваліфікації кадрів українського нотаріату ще знаходиться на етапі розвитку та реформування, тому що це постійний і непинний процес самовдосконалення. Підвищення кваліфікації кадрів українського нотаріату розвивається і перетворюється в напрямку до професійності, стабільності та фінансової незалежності.

Реформування системи підвищення кваліфікації кадрів українського нотаріату діяльності і, як наслідок, організації нотаріату не є самоціллю. Важливо те, що воно має здійснюватись системно. Тобто йдеться не про втілення певного плану послідовних дій, а про комплекс заходів щодо цілісної реформи діючої системи підвищення кваліфікації нотаріусів. Виходячи з реалій сьогодення, в першу чергу мають бути створені передумови більш вагомого закріплення й використання потенціалу нотаріату у сфері цивільного обороту, забезпечення охорони й захисту прав та інтересів громадян і юридичних осіб з метою розбудови громадянського суспільства нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єфіменко Л.В. Розвиток нотаріату України: стан та проблеми / Л.В. Єфіменко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/31160>.
2. Чижмар К.І. Підвищення кваліфікації нотаріусів в Україні, проблеми та перспективи / К.І. Чижмар // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 8. – С. 136-139.

¹ Наприклад, у Німеччині підвищенням кваліфікації як нотаріусів, так і адвокатів займаються кілька Deutschen Anwaltsinstituts – Німецькі Інститути адвокатури з підрозділами в усій країні, керовані спільно регіональними нотаріальними та адвокатськими палатами.

² Вивчені програми підвищення кваліфікації німецьких, французьких та італійських центрів професійної підготовки за останні 3 роки показують явну перевагу цивільно-правових дисциплін у загальному обсязі освітнього матеріалу (приблизно 2/3), причому явно орієнтованого на практику: загальна частина практично відсутня – розподіл за окремими видами зобов'язань, причому, як правило, у комплексі – з аналізом податкових, фінансових, ділових та інших значущих аспектів відповідних юридичних операцій.

3. Бисага Ю.М., Белов Д.М. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти / Д.М. Белов, Ю.М. Бисага // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2006. – Вип. 6. – С. 300-302.
4. Медведев И.Г. Международно-правовые стандарты повышения квалификации нотариусов / И.Г. Медведев // Материалы научно-практической конференции «Методология повышения квалификации нотариусов», г. Екатеринбург (11-12 октября 2012 года). – С. 1-5.
5. Европейский Кодекс нотариальной этики (Code Europeen de Deontologie Notariate) / перевод с нем. : принят Конференцией нотариусов Европейского союза 3-4 февраля 1995 года, г. Неаполь // Немецкий нотариальный журнал. – 2003. – 721 с.
6. Щенникова Л.В. Статус нотариуса и новые квалификационные требования, предъявляемые к нему / Л.В. Щенникова // Нотариальный вестник. – 2012. – № 11. – С. 20-23.
7. Бисага Ю.М., Белов Д.М., Гаврилец О.В., Сідак М.В. Питання впровадження ідей Болонської системи освіти до навчального процесу в Україні. Науково-методичне видання / Ю.М. Бисага, Д.М. Белов, О.В. Гаврилец, М.В. Сідак. – Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2005 – 40 с.
8. Комаров В. Український нотаріат: перспективи розвитку / В. Комаров // Юридичний радник. – 2012. – 3 червня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.yurradnik.com.ua/stride/men/?m=archive&y=2012&mag=88&art=2002>.
9. Черниш В.М. Дух та буква сучасного українського нотаріату / В.М. Черниш, І.П. Лихолат // Офіційний веб-сайт Київського міського відділення Української нотаріальної палати. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://notarpalata.kiev.ua/article/7/>.